

“Anadolu’da Hadis Öğretimi ve Dâru’l-Hadîsler” Sempozyumu, 30 Nisan–01 Mayıs 2011, ÇANKIRI

Ondokuz Mayıs Üniversitesi tarafından Çankırı Belediyesi’nin desteğiyle düzenlenen, *Anadolu’da Hadis Öğretimi ve Dâru’l-hadîsler* konulu sempozyum, 30 Nisan–1 Mayıs tarihlerinde Çankırı Yüzcüncü Yıl Kültür ve Sanat Merkezi’nde düzenlendi. İki gün süren sempozyuma Türkiye’nin muhtelif üniversitelerinden akademisyenlerin yanı sıra misafir konuşmacı olarak dünyanın önde gelen hadis âlimlerinden Şu‘ayb el-Arnaût ve beraberindeki Ahmed Berhûm ile Muhammed el-Cevrânî el-Askalânî katıldı.

Hadis eğitim ve öğretimi noktasında büyük bir ehemmiyeti hâiz bulunan dâru’l-hadîs müesseselerinin kuruluşu, işleyişi ve mimarî özelliklerinin ele alındığı sempozyumun ev sahipliğini yapan Çankırı Belediye Başkanı İrfan Dinç açılış konuşmasında; özellikle Selçuklu ve Osmanlı döneminde yaygınlaştırılan ve milletimizin Hz. Peygamber’e ve sünnete bağlılıklarını gösteren en önemli müesseseler olarak addedilen dâru’l-hadîslerin, Anadolu’da öncelikle Çankırı’da bina edilmesinin sempozyumu çok daha anlamlı hale getirdiğini belirterek; Anadolu’da ilk dâru’l-hadîsin sanıldığı gibi Konya’da değil, ondan 35 sene önce Çankırı’da kurulduğunu ifade etti. Açılıшта söz alan diğer bir isim ise Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Yavuz Ünal idi. Ünal ilk dâru’l-hadîse sahiplik eden Çankırı’nın, hadis geleneğinin ihyasında başlangıç noktası olması temennisinin ardından, gelenek sözcüğünün kavramsal çerçevesi üzerinde durarak; geleneğin, varlığını sürdürmemize imkân veren bir zemin olduğunu vurguladı. Açılıшта son olarak Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanı Prof. Dr. İbrahim Hatiboğlu’na söz verildi. Hatiboğlu açılış konuşmasında belediye ve üniversiteden sempozyuma destek veren ilgililere teşekkür ederek hadis eğitiminin önemine

ve dâru'l-hadîslerin yeniden ihyâsına olan ihtiyacı vurguladı, Karatekin Üniversitesi rektörlüğüne Çankırı'ya bir İslâmî İlimler Fakültesi kurulmasının uygun olacağı görüşünü dile getirdi.

Açılış konuşmalarının akabinde İsmail Hakkı Ünal başkanlığındaki, “Klâsik Dönem Hadis Öğrenim ve Öğretimi” konulu ilk oturumda üç tebliğ sunuldu. Ahmet Yücel'e ait olup “Hadislerin Yazılı Rivâyeti ve İmlâ Geleneği” başlığını taşıyan ilk tebliğde, rivâyetlerin hicrî II. asırda yazıya geçirildiği şeklindeki oryantalist iddiaya karşılık *hıfz*, *kitâbet*, *tedvîn* ve *tasnîf* süreci ile bu süreçlerin mahiyeti hakkında bilgi verildi. Hz. Peygamber döneminde yazının durumu ve hadislerin yazıya geçirilmesi hususları ile alakalı malumât aktaran Yücel, bu bağlamda ‘ferdî ve şifâhî rivâyet dönemi’ olarak adlandırdığı ilk asırda sistematik bir rivâyet olgusundan söz edilemeyeceğini ifade etti. Hicrî II. asırdan IV. asrın sonuna kadarki zaman zarfını ise ‘sistemik rivâyet dönemi’ olarak değerlendiren tebliğ sahibi, Hz. Peygamber’in hadis yazılmasını yasakladığını belirten rivayetler üzerinde durarak, hadis yazılmasının bütünüyle yasaklanmasının düşünülmemesi; zira gerek bizzat Hz. Peygamber’in hadis yazdırdığına gerekse izin isteyen bazı sahâbilerin hadis yazmasına müsaade ettiğine dair kesin bilgilerin kaynaklarda yer aldığını ifade etti. Tahammül ve edâ yollarının nasıl oluştuğu ve bu oluşum içerisinde gelişen kavramların tekabül ettiği manalar hakkında malumât veren Yücel, dâru'l-hadîsler ile yakından irtibatlı bulunan imlâ kavramını izahının ardından, imlâ meclisleri akdetme geleneğinin tarihî seyrine değinerek sözlerini tamamladı.

Akabinde “Hadis Öğretiminin Usûl ve Âdâbı” konulu tebliğini sunmak üzere söz alan Zekeriya Güler, usûl ve âdâb kavramlarının hadis öğretiminde hoca ve talebenin riayet etmesi lâzım gelen manevî kurallar olduğunu vurguladı. Sunumu çerçevesinde hadis öğretiminde hoca tarafından uygulanması gereken usûl ve âdâbı maddeler halinde sıralayan Güler; hocanın ruh ve beden temizliğine önem vermesi, hadis öğretiminde dua ve niyazın önemi, hadis rivâyeti esnasında sesin yükseltilmemesi, hadisle amel ederek niyeti hâlis hâle getirmenin lüzûmu, hadis ezberlemek isteyen öğrencilerin önce Kur’ân hızfına yönlendirilmesi gibi bir takım hususları el-Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Câmi' li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'* adlı eserini esas alarak örneklerle özetledi. Maddeler halinde zikrettiği bu metotların İslâmî eğitime etkilerini, şifâhî kültürden yazılı kültüre geçişin değiştiremeyeceğine işaret eden tebliğçi sözlerini, dâru'l-hadîslerin turistik mekânlar olmaktan çıkarak hakiki işlevini gören müesseseler hâline gelmesi temennisiyle tamamladı.

Zekeriya Güler'in dua cümleleriyle süslediği tebliğinin ardından “Hadis Usûl Kaynaklarına Göre Hadis Öğrenim ve Öğretim Geleneği” başlıklı sunumu için kürsüye gelen Abdullah Karahan, hadisin Allah'ın emirlerini öğrenme noktasındaki önemini vurgulayarak Güler'in değindiği hususlar üzerinde durdu. Konu ile ilgili ayetleri zikrederek hadis öğrenirken nasıl davranılması ge-

rektiğini vurgulayan Karahan, söz konusu âdâbın hadis yazdırma, kitapların yazımı, hadislerin tartışıldığı ortam ve ricâl tenkidi için de bağlayıcı olduğunun altını çizdi. Bu meseleye dair müstakil eserlerin de varlığından söz eden tebliğ sahibi, ilk dönem usûl kaynaklarında konunun muhtelif nedenlerle dağınık olarak zikredildiğine dikkat çekerek, el-Hatîb el-Bağdâdî, Beyhakî, Kadî İyâz, Sem‘ânî’nin eserlerinin içeriğine kısaca değindi. Bu bağlamda adâba müteallik hususların ancak hicrî VII. asırdan sonra telif edilen usûl eserlerinde müstakil başlık altında ele alındığını dile getiren Karahan; VII. asır sonrasında yazılan müstakil eserlerin yanı sıra günümüzde yapılan çalışmalara da değindi. Tebliğ sahibi sözlerini, ilmin ilim için değil amel için olduğunu vurgulayarak sonlandırdı.

İlk oturumun dördüncü konuşmacısı Muhittin Düzenli “Hadis Öğretiminde İcâzet ve İcâzetnâme” adını taşıyan tebliğinde, kişinin bir ilim dalındaki yetkinliğini veya bir kitabı nakletme konusundaki yeterliliğini gösteren diploma niteliğindeki icâzetten genel bir biçimde bahsederek sunumunu tamamladı. Oturumun son konuşmacısı Rukiye Aydoğdu, “Hadis Kültür Tarihinde İmlâ Meclislerinin Yeri ve Önemi” başlıklı sunumunda imlâ kavramı ve bu kavramın türevleriyle ilgili açıklamalarının ardından imlâ meclislerinin tarihî seyrinden söz etti. Muntazam sayılabilecek ilk imlâ meclisinin, Vâsile b. Eskâ ile başladığını ve tâbiûn döneminden itibaren birçok muhaddisin imlâ meclisi düzenlediğini dile getiren Aydoğdu, özellikle hicrî V. ve VI. asırlara tekabül eden Selçuklu devrinde imlâ meclislerinin ön plâna çıktığını belirtti. Ayrıca senet ve metnin muhafazası açısından imla meclislerinin tahdîsten de üstün sayıldığını ifade eden konuşmacı, bu durumun hataya düşme ihtimalini ortadan kaldırdığını dile getirdi. İmlâ meclislerini siyasî ve sosyal açıdan değerlendirmek suretiyle bu meclislerin, aynı zamanda dönemin sosyal dokusu hakkında da bilgi verdiğine işaret eden Aydoğdu; bu meclislerin ürünleri olan emâlilere de değinerek, imlâ meclislerinin, sened ve metnin ötesinde ilim geleceğinin aktarıldığı mekanlar olarak görülmesinin daha isabetli olacağını dile getirerek tebliğini noktaladı.

Zekeriya Güler başkanlığındaki “Dâru’l-hadîslerin Ortaya Çıkış Süreci” başlıklı ikinci oturum, Hikmet Atan’a ait, “Dâru’l-hadîslerin Ortaya Çıkışı ve Hadis Öğretimine Katkısı” isimli tebliğ ile başladı. Medrese eğitiminin bir üst aşaması telakki edilebilecek dâru’l-hadîslerin tam teşekküllü bir şekilde ilk olarak Dımaşk’ta Nuruddîn ez-Zengî (ö. 566/1170) tarafından kurulduğunu belirten Atan, takip eden süreçte Arap âleminin hudutlarının aşılıp Selçuklulara ve daha sonraki asırlarda da Osmanlı devleti vasıtasıyla Anadolu’dan Rumeli’ye hatta Macaristan’a kadar yayılma gösteren ihtisas medreseleri olarak tanımladığı dâru’l-hadîslerde vazifelendirilen ve şeyhu dâri’l-hadîs olarak adlandırılan müderrislerin bulunduğu, hadis otoriteleri olarak anılan birçok kimsenin bu müderrislerin rahle-i tedrîsinden geçtiği bilgisini verdi. Hadis ilimlerinin yanı

sıra tefsir, fıkıh, kıraat gibi dinî ilimlerin de okutulduğu dâru'l-hadîslerde imlâ meclislerinin de akdedildiğine vurgu yaparak bu meclislerin ürünleri olarak ortaya çıkan emâlilerden söz eden tebliğci, dâru'l-hadîslerin geleneğe katkısı ve günümüze de model teşkil edebilecek yönlerine dair mülâhazalarda bulundu. Akabinde söz alan İbrahim Memiş “Anadolu Hadis Geleneğinde Edirne Dâru'l-hadîsinin Yeri” ismini taşıyan tebliğinde, dâru'l-hadîsin İslâm tarihi açısından önemine vurgu yaparak bu bağlamda “dâr” ve “hadis” kavramlarını ele aldı. Ardından Osmanlı sınırları içerisinde ilk dâru'l-hadîsin ne zaman kurulduğuyula ilgili bilgi veren Memiş, II. Murat döneminde Edirne’de ve Kanuni Sultan Süleyman tarafından İstanbul’da dâru'l-hadîs tesis edildiğini belirterek, bu kurumların kültür ve bilim merkezi olma hüviyeti taşıdığına dikkat çekti. Öte yandan tüm dâru'l-hadîslerin aynı seviyede olmadığını dile getiren tebliğ sahibi, bu noktada Edirne’de Üç Şerefeli Camii yanında kurulan dâru'l-hadîsin yetkinliği üzerinde durarak söz konusu dâru'l-hadîsin vakfiyesi ve önemli müderrisleri hakkında malumât aktardı.

Salih Karacabey başkanlığındaki, “Medrese Yapılanmasında Dâru'l-hadîsler” başlıklı, üçüncü oturumun ilk tebliği, “Osmanlı’da Kırk Hadis Geleneği ve Hadis Öğretimine Katkısı” ismiyle Salahattin Yıldırım’a aitti. Yıldırım, İslâm tarihinde başlatılan bu geleneğin Osmanlılar döneminde de sürdürüldüğünden bahsederek, kırk hadis mahiyeti üzerinde durdu. Ardından söz alan Kemal Özkurt “İslâm Mimarisinde Dâru'l-hadîsler” başlıklı tebliğinde, belli dönem ve bölgelerdeki dâru'l-hadîs örneklerinden hareketle bu yapıların genel manada İslâm mimarisindeki yerini ifade etmek amacıyla Zengiler, Eyyûbiler ve Memlûklüler döneminde inşa edilen dâru'l-hadîsler hakkında bilgi verdi. Özkurt ayrıca, dâru'l-hadîslerin ortaya çıkış sürecine ilişkin değerlendirmede bulunarak, Çankırı’daki Cemaleddin Ferruh Dâru'l-hadîsi, Anadolu’da kurulan ve kitâbesi günümüze ulaşan ilk dâru'l-hadîs olan Taş Mescid, Konya’daki İnce Minareli Medrese olarak bilinen dâru’hadîs, Sivas’taki Gök Medrese ve Erzurum’daki Ahmediye Dâru'l-hadîsi ile ilgili malumât sundu. Oturumun son konuşmacısı Elif Erdem, “Anadolu’da Dâru'l-hadîslerin Mahiyeti” başlıklı sunumunda, bahis konusu müesseselerin gerek mahiyeti gerekse eğitim sistemindeki yerinin son derece önemli olduğunu vurgulayarak dâru'l-hadîslerin genel özelliklerinden söz etti. Zikri geçen kurumların finans kaynaklarını genellikle vakıfların oluşturduğunu belirten Erdem, dâru'l-hadîslerin kadrosu hakkında da bilgi vermesinin yanı sıra dâru'l-hadîslerin işleyiş ve müfredâtına da değindi. Bu tebliğ ile birlikte ilk günün oturumları sona erdi.

İkinci günün Bünyamin Erul başkanlığındaki ilk oturumunda, öncelikle Osman Güner “Anadolu’da Hadis Menşei Olarak Selçuklularda Hadis Birikimi” adlı tebliğini sundu. Selçuklu devri muhaddislerinin biyografilerini kısaca özetleyen Güner, bu âlimlerin hadis ilminin her branşına vâkıf, umûmiyetle mevsûk ve güvenilir şahıslar olduklarına, ayrıca yazdıkları eserlerle itibar ka-

zandıklarına dikkat çekti. İlgili dönemin mezhebî ve siyasî yaklaşımlarına da değinen Güner, zikri geçen âlimlerin hadis öğrenme ve öğretme yöntemlerine de temas etti. Semâ‘ metodunun kullanılmasının yanında gerek ferdî gerekse ictimâî olarak imlâ meclislerinin de kurulduğuna işaret eden tebliğ sahibi, Selçuklular devrinde dâru’l-hadîslerin daha kurumsal ve sitematik hâle getirildiği yönündeki kanaatlerini dile getirerek sözlerini tamamladı.

Ardından Salih Karacabey, Sahâbe-i Kirâm’dan Osmanlı medreselerine kadar geçen süre içerisinde hadis ilminin sevürenini konu alan tebliğinde sahâbe ve sonrası bölgesel hadis anlayışına değindi. Akabinde Yunus Macit, “Osmanlı Gerileme Döneminde Hadis Öğretimi” adlı tebliğini sundu. Tebliğ çerçevesinde XI. asırla XVIII. asır arasında hadis ilimleri açısından ele alan Macit, bu dönemde hadis faaliyetlerinin şerh, haşiye, ta’lik ve derlemeler ekseninde sürdürüldüğünü ifade etti. Fatih döneminde kurulan Sahn-ı Semân’ın, eğitimi sistematize ettiğinin altını çizerek medreselerdeki eğitim hiyerarşisinden söz eden tebliğ sahibi, bunun yanında tekke ve zaviyerdeki hadis-tasavvuf buluşmasına da açıklık getirerek, Gümüşaneli Dergâhı hakkında malumâtta sundu. Oturumda son olarak, dâru’l-hadîsler üzerine doktora çalışması yapan Ekrem Yücel söz aldı. Yücel, “Hadislerin Müfredâtı ve Eğitimi” isimli tebliğinde dâru’l-hadîslerin tarihî sürecini özetleyerek bu kurumların ders programlarının günümüzde mevcut olmadığını, ancak icâzetnameler, vakfiyeler, tabakât ve biyografi eserleri, arşiv belgeleri, medresetü’l-mütehaddisîn’in ders programları ve şehir tarihleri gibi kaynaklardan faydalanmak suretiyle okutulan derslerin neler olduğu hakkında birtakım tespitlerde bulunulabileceğine işaret etti. Dâru’l-hadîsleri teşekkül sürecine göre sınıflandırarak, hangi dönemlerde ne tür derslerin hangi eserler çerçevesinde okutulduğunu şematize ederek açıklayan Yücel dâru’l-hadîslerin hadis ilimleri için özel ihtisas yeri olduğu yineleyerek sunumunu sonlandırdı.

Ahmet Yücel başkanlığındaki beşinci oturumda Enbiya Yıldırım, “Dâru’l-hadîslere Kurum Olarak Genel Bir Bakış” başlıklı tebliğinde dâru’l-hadîslerin kurumsallaşma süreci ve temel işlevi hakkında bilgi vererek bu kurumların İslâm medeniyetine katkılarını maddeler halinde sıraladı. Dâru’l-hadîslerin genel özelliklerine de değinen Yıldırım, semeresi sayılabilecek eserlerin neler olduğunu, müderrislerin ne tür özelliklerinin bulunduğunu, bu kurumlar uğrunda maruz kalınan sıkıntıları dile getirerek sözlerini noktaladı. Ardından İbrahim Hatiboğlu, “Anadolu’da Hadis Tarihine İlişkin Çalışmalar” konulu tebliğinde hadis tarihinin literatüre ilişkin veçhesini ele aldı. Hatiboğlu’nun sunumunun ardından kürsüye gelen Abdullah Taha İmamoğlu “Anadolu’da Usûl Çalışmaları” konusunu, Ramazanzâde Abdünnâfi İffet Efendi’nin *Nuhbetü’l-fiker şerhi: “el-Eseru’l-mu‘teber fi tercemeti Nuhbeti’l-fiker* adlı eseri özelinde ele aldı. Öncelikle müellifin hayatı hakkında bilgi veren konuşmacı Osmanlı ilim geleneğinin bir ürünü olması bakımından bu eserin, şerhlerin dilini,

kaynaklarını, yöntemini ve muhtevasını anlama imkânı tanıdığına dikkat çekti. Ayrıca şerhteki ibarelerden hareketle müellifin hangi tarikata mensup ve hangi mezhebe bağlı olduğunun tespit edilebildiğine dikkat çeken İmamoğlu, eserin içeriğine de değinerek müellifin hadis usûlüyle fıkıh usûlünü mezmetme gayreti içinde olduğunu belirtti. Oturumun “Anadolu’da Hadis Şerhçiliği” başlığını taşıyan ve Zişan Türcan tarafından sunulan son tebliğinde, Anadolu’da şerhçiliğin tarihî süreci ve şerhi yapılan eserlerin muteberliğinin ölçütünü hakkında bilgi verildi. Anadolu’daki hadis şerhçiliğinde Hanefiliğin etkisinin belirginliğine dikkat çeken Türcan, klâsik dönemde şerh edilen kitabın düzeyine tam manasıyla uyulduğunu belirterek, ilgili özellikleri sıraladı. Türcan son olarak, tasavvufî şerhçilik ve ilgili eserlere kısaca değinerek sunumunu nihayete erdirdi.

Öğle yemeğinin ardından gerçekleştirilen ve Enbiya Yıldırım başkanlığındaki son oturum “Anadolu’da İslâm Dünyasında Dâru’l-hadîs Müesseseleri” başlığını taşıyordu. Bu oturumda ilk olarak, “Bağdat Medresesi ve İslâm Kültürümüzdeki Yeri” konulu tebliği ile Ahmed Berhum söz aldı. Selçuklular döneminde kurulan Bağdat Nizamiye Medresesi hakkında bilgi vererek İslâm dünyasına katkılarını dile getiren Ahmed Berhum’un sunumunun ardından Bünyamin Erul, “Dâru’l-hadîslerde Kitâbe Geleneği Çankırı Örneği” isimli tebliğini sundu. Bu çerçevede Çankırı Büyük Camii ve Sultan Süleyman Camii’ne değinen Erul, kitâbelerin amacının yalnız mimarî eserin tezyinatı olmayıp, o eserleri imar eden medeniyeti de süslemek olduğunu ifade ederek, dinde sûret yapmanın yasaklanmasıyla birlikte Müslüman sanatkârların kendilerini hat ve tezyin sahasında geliştirdiklerini ve bu sanatların toplumun varlık anlayışını etkilediği kadar bediî zevkini de etkilediğini kaydederek sözlerini tamamladı. Daha sonra misafir katılımcı Dr. Muhammed el-Cevrânî el-Askalânî’nin yaptığı konuşmanın ardından, son olarak Osman Keskiner “Amasya Dâru’l-hadîsi ve Kültürümüzdeki Yeri” başlıklı sunumu gerçekleştirdi. Amasya’nın İslâmî kimliğini Danışmentlilerle kazandığını, ilmî altyapıyı ise Selçukluların geliştirdiğini dile getiren Keskiner, burada yetişen meşhur ilim adamlarını zikrettikten sonra medreseleriyle ilgili bilgi verdi. Keskiner’in tebliğinin ardından değerlendirme oturumuna geçildi.

Enbiya Yıldırım başkanlığındaki değerlendirme oturumunda ilk sözü alan İsmail Hakkı Ünal, sempozyuma katkısı olanlara teşekkür ile başlayan değerlendirmesinde, Anadolu’da ilk dâru’l-hadîs’in kurulduğu yerin Çankırı olduğunun bilinmesinin büyük önem arz ettiğini belirterek, bu sempozyumun bir başlangıç kabul edilip gelenek hâline getirilmesini temenni etti. Ayrıca, sunulan bazı tebliğlerin muhteva açısından birbirine çok yakın olduğuna dikkat çeken Ünal, bu sempozyumda müzakere olmayışını da bir eksiklik olarak nitelendirdi. Ahmet Yücel ise değerlendirmesinde bu sempozyumun, Selçuklu ve Osmanlı dönemi hadis çalışmaları hakkında geniş çaplı araştırma yapılması

gerektiği kanaatini oluşturduğunun altını çizerek; zikredilen bu uzun süreçte yazılmış olup kütüphanelerde henüz kapağı açılmamış vaziyette bekleyen eserlerin incelenerek farklı sempozyumlara konu edilebileceğine değindi. Üçüncü değerlendirmeci Zekeriya Güler ise Şuayb el-Arnaût hocanın teşriflerinden duyduğu mutluluğu dile getirerek bu sempozyumun Arapçaya da tercüme edilmesi temennisinde bulundu. Değerlendirme oturumunda son sözü alan Şuayb el-Arnaût, öğretim üyelerinden hadise hizmet için bir komite kurulmasını ve bu grubun hadisi ihya yolunda adımlar atmasını talep ederek, bunun gerek Türkiye gerekse diğer İslâm ülkeleri için çok faydalı olacağını dile getirdi. Özellikle hadis ilmiyle iştigal edenlere seslenen Şuayb el-Arnaût Hoca, hadis öğretimi konusunda kızlara ve kadınlara özel bir itina gösterilmesi gerektiğini dile getirdi. Fıkhın önemine de değinen el-Arnaût Hoca, dua cümleleriyle sözlerini tamamladı. Kapanış konuşmasını yapmak üzere kürsüye gelen Yavuz Ünal, katılımcı, dinleyici ve organizyonda yer alan herkese teşekkür ederek, bu sempozyumda müzakereci olmamasının eksiklik olarak görülebileceğinin, fakat konunun doğasının müzakereye pek fırsat vermediğinin altını çizmek suretiyle, bilgi noktasında sınırlı olduğumuz bir dönem hakkında ancak bilgi verilmesinin söz konusu olabileceğini ifade etti. Ardından Şuayb el-Arnaût Hoca'nın, yabancı bir dilde yapılan sempozyumu yerinden hiç ayrılmadan dinlemesinin, sempozyumda verilen en iyi ders olduğunu vurgulayarak sözlerini tamamladı. Gerçekleştirilen sempozyumun gelecek yıllarda da sürmesi temennisinde bulunan Belediye Başkanı'nın teşekkür cümleleriyle sempozyum son buldu. Sempozyum sonrasında katılımcılar, tarihî mekân gezisinin ardından Çankırı'dan ayrıldı.

Muhittin DÜZENLİ, Arş. Gör.

Ondokuz Mayıs Üniv., İlahiyat Fakültesi, SAMSUN